

אגדת היום

עיונים ומחשבות סביב אגדות הגמרא בדף היומי

מנחות כט | העולם הזה נברא בה"א

דרך התשובה - חד-כיוונית או דו-כיוונית?

הילדים סביב המגלשה בגן השעשועים מתחקים לשניים: אלה שמטפסים בסולם ומתגלשים במגלשה, ואלה שגם מטפסים על המגלשה וגם מתגלשים בה. ילדים רבים משתייכים לקבוצה השנייה, ונהנים לטפס דווקא באמצעות החלק שמיועד לירידה. האפשרות הנוחה יותר היא כמובן הראשונה – להבחין בין אמצעי העלייה לאמצעי הירידה. גם כשאנו חוזרים בתשובה ומתקנים את דרכינו, עומדות בפנינו שתי אפשרויות: לעבור מסלול מסודר ורב-שלבי של תיקון והתקדמות, או לחלופין לחזור בדיוק למצבים ולמקומות שבהם נפלנו – והפעם לנסות לעבור אותם בשלום, כך שנחזור למקום שבו היינו לפני ההידרדרות.

האגדה מלמדת אותנו שהעולם הזה נברא באות ה'. דומה הוא במבנהו לאחת האותיות היחידות שיש בהן פתח משני צדדים – הצידה ולמטה. הוא אינו מחובר ורציף, אלא מכיל פירוד, והפירוד בין החלקים מאפשר נפילה כלפי מטה. כמו האות ה', העולם הזה בנוי כך שמי שאינו מצליח לשמור על עצמו – עשוי ליפול, לשקוע, להידרדר. העולם עצמו טוב, אך אפשר לצנוח ממנו אל עבר תהום. אולם, המבנה של העולם פותח גם פתחים חיוביים, ואפשר לא רק לצנוח ממנו אלא גם לעלות אליו בחזרה, למצוא מחדש את מקומו. העולם פתוח לטוב ולרע, אפשר לרדת ולעלות, והבחירה בידינו.

עם זאת, האגדה מחדדת כי שני הפתחים שונים זה מזה. פתח הציאה אינו פתח הכניסה, הדרך למטה אינה הדרך למעלה. אמנם התשובה המעולה ביותר היא זו שבה מתקנים בדיוק את אותו חטא באותו מצב, כפי שמדגיש הרמב"ם בהלכות תשובה, אך מהאגדה שלנו עולה קול שונה – ואולי משלים: בסוף הדרך יגיע השלב שבו נוכל לחזור אותו מקום בלי ליפול, אך זהו שלב מתקדם. כרגע, כל עוד האדם למטה, אם הוא ינסה לעלות דרך המקום שממנו ירד – הוא יחליק שוב. כמו המגלשה, גם המדרונות בעולם הזה חלקלקים, ומי שאינו מיומן לא יצליח להתגבר על התנועה הטבעית כלפי מטה. התיקון דורש כיוון שונה, מסלול זהיר ובטוח שבו האדם בודק כיצד יוכל לעלות מעלה, להשתייך לעולם שממנו התנתק, מבלי לעבור דרך נקודות התורפה שהכשילו אותו קודם. אחרי שנעלה בזהירות ובמתינות למקומו הנכון בעולם, נוכל להתמודד גם עם המקומות הבעייתיים – והפעם לא למעוד.

מסלול העלייה דומה אולי לתשובה של ראש השנה. ביום זה איננו עוסקים בחטאים ובנפילות שלנו, אלא ברצוננו לעלות, להיות חלק ממלכותו האדירה של הקדוש ברוך הוא בעולם. אחר כך, ביום כיפור, נוכל להתמודד גם עם צדדי הבעיה והחיסרון – ולצאת טהורים.

בעא מיניה רבי יהודה נשיאה מר' אמאי, מאי דכתיב: בטחו ביי' עדי עד כי ביה יי' צור עולמים? אמר ליה: כל התולה בטחונו בהקב"ה - הרי לו מחסה בעולם הזה ולעולם הבא, אמר ליה: אנא הכי קא קשיא לי, מאי שנא דכתיב ביה ולא כתיב יה? כדרש ר' יהודה בר ר' אילעאי: אלו שני עולמות שברא הקדוש ברוך הוא, אחד בה"י ואחד ביו"ד, ואיני יודע אם העולם הבא ביו"ד והעולם הזה בה"י, אם העולם הזה ביו"ד והעולם הבא בה"י, כשהוא אומר: אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם, [הוי אומר: העולם הזה בה"י, והעולם הבא ביו"ד]. ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא; ומ"ט תליא כרעיה? דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך! לא מסתייעא מילתא; כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב: אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן? בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו. ומ"ט אית ליה תאגא? אמר הקדוש ברוך הוא: אם חוזר [בן] אני קושר לו קשר. מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד? מפני שצדיקים שבו מועטים. ומפני מה כפוף ראשו? מפני שצדיקים שבו כפוף ראשם, מפני מעשיהן שאינן דומין זה לזה.